

ΑΝΑΣΤΑΣ - ΥΣΤΑΣ

ΚΑΙ ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ (1, 789)

Σὲ μιὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ προσεκτικὴ μελέτη ('*Ἡ εὐτομος διάθεσις εἰς τὸν ἵπποδάμειον τρόπον. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου τόμου [τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος] 1955, 255-267*), ὁ κ. Ι. Κοντῆς, ἔφορος ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ἀσχολεῖται μ' ἓνα χωρίο τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλη (1, 1130 α), στὸ ὁποῖο ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται πολεοδομικὰ ζητήματα. Ὁ Ἀριστοτέλης προτιμᾷ μιὰ ἀνάμειξη τοῦ ἀρχαίου μετὰ τὸν «νεώτερον ἢ ἵπποδάμειον τρόπον» καὶ κάμνει μιὰ χαρακτηριστικὴ παρομοίωση: διὸ δεῖ τούτων ἀμφοτέρων μετέχειν... καθάπερ ἐν τοῖς γεωργοῖς ἄς καλοῦσιν τινες τῶν ἀμπελῶν σουστάδας. Ὁ κ. Κοντῆς συγκεντρώνει καὶ ἀναλύει μεθοδικὰ τοὺς ποικίλους ὅρους καὶ ξεχωρίζει, σύμφωνα μετὰ τὶς πληροφορίες τῶν ἀρχαίων λεξικογράφων, τὴ λ. σουστάς ἀπὸ τῆ λ. στοιχάς (ξυστάς μὲν καὶ σιτάσις ἢ ἀμπελόφυτος γῆ, εἰ μὴ κατὰ στοιχὸν εἶη πεφυτευμένη, στοιχάς δὲ ἢ κατὰ στοιχὸν, Πολυδ. 7, 147) παραθέτοντας καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου ξυστάδες αἱ πικναὶ ἄμπελοι· ἄμεινον δὲ τὰς εἰκῆ καὶ μὴ κατὰ στοιχὸν πεφυτευμένας. Ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον ἔχομε ἀκόμα μερικὲς γλῶσσες, πού ἀπ' αὐτὰς ἄλλες μᾶς βοηθοῦν καὶ ἄλλες δημιουργοῦν νέα προβλήματα:

α) πασιτάδες· παστοί, στοαὶ καὶ τῶν ἀμπελῶν αἱ σουστάδες καὶ τόποι ἔνθα ἐδείπνον,

β) παρτάδες· ἄμπελοι,

γ) ὑστάς· πλαστάς ἀμπελῶν,

δ) ὑστάδα· ἢ δασεῖα ἄμπελος.

Ὁ Πολυδεύκης ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος προσφέρει ἀκόμα μερικὲς σημασιολογικὲς προεκτάσεις τῆς λ. πασιτάς: 7, 122 πασιτάδας δὲ Ξενοφῶν ('*Ἀπ. 3, 8, 9*) ὡς οἱ νῦν ἐξέδρας· 9, 46 τῶν δὲ πόλεως μερῶν καὶ ἀνδρῶνες, πασιτάδες, συσσίτια, συμπόσια.

Οἱ λ. παρτάς καὶ πασιτάς, χωρὶς ἀμφιβολία καὶ σύμφωνα μετὰ τὴν communis opinio πού ἐπικρατεῖ σήμερα, εἶναι δυὸ τύποι τῆς ἴδιας λέξεως παρα-σιτάς > παρ-σιτάς (βλ. καὶ Boisacq, * 750), φαίνεται ὅμως πῶς καὶ ἡ πλαστάς, πού ἀποτελεῖ τὴν ἐρμηνεία τῆς γλώσσας ὑστάς, ὀφεί-

λεται σὲ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα. ὅπως δέχονται ὄλοι (βλ. καὶ L.-S.^o ἐν λ. ὑστάς· πλαστάς [leg. παστάς] ἀμπέλων¹.

Ἐκ τῆς σημασιολογικῆς ἀποψη ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς: ἐνῶ ἡ λ. *ὑστάς* ἢ *σοστάς* ἔχει κυρίως² τὴν σημασίαν ἑνὸς ἀμπελιοῦ ποῦ τὰ κλήματα του εἶναι φυτεμένα με κάποιον τρόπο, ἡ λ. *παστάς* ἔχει, ἐκτὸς ἀπὸ τίς γνωστὲς καὶ κύριες σημασίες της (βλ. παρακάτω), καὶ τὴν σημασίαν τῆς *σοστάδος ἀμπέλου*, σύμφωνα με τὸν Ἡσύχιον. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ λ. *σοστάς* περιλαμβάνεται μέσα στὸ πλάτος τῆς λ. *παστάς*, ἡ ὁποία ἔτσι ἔχει εὐρύτερο πλάτος ἀπὸ τὴν προηγούμενην.

Ἐπιπλέον δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν *ὑστάς* καὶ *ὑστάδα* οἱ σημασίες τους μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε πὺς σὲ κάποια διάλεκτο μιὰ λέξη, ποῦ ἐξωτερικῶς μοιάζει ἄρκετὰ με τὴν λ. *σοστάς*, πῆρε ἢ εἶχε τὴν εἰδικὴν σημασίαν *παστάς ἀμπέλων*-*δασεῖα ἄμπελος*. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ διερευνήσουμε, ἂν αὐτὴ ἢ ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὸ *ὑστάς* καὶ *σοστάς* εἶναι καὶ ἐτυμολογικὴ ἢ ἀπλῶς ἐξωτερικὴ, ὅποτε τὸ *ὑστάς* πρέπει νὰ παραχθῆ ἀπὸ κάποιον διαφορετικὸν τύπον.

Ὁ Hoffmann μιλῶντας γιὰ τὴν λ. *ὑστάς* στὸ κεφάλαιο στὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται με τὴν πνευματώση τοῦ σ σὲ δασεῖα στὴν ἀρχαία κυπριακὴ διάλεκτο (Griech. Dial. 1,200 κέ.), ἀπὸ τὴν μιὰ παρατηρεῖ πὺς τὸ μεσοφωνήεντο σ προφερόταν ὡς h, ὅτι ὅμως σπάνια αὐτὸ τὸ γεγονός ἐμφανίζεται στίς ἐπιγραφάς³ ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι μᾶς καθιστᾶ προσηκόντως, «νὰ μὴ ἀποδίδουμε δηλ. στοὺς Κυπρίους γλῶσσας ἀδέσποτες», κι' ἀνάμεσα σ' αὐτὲς βάζει καὶ τὸ *ὑστάς*-*ὑστάδα* (σ. 202). Τὸ Λεξικὸν Liddell-Scott^o στὴν λ. *ὑστάς* λέει: perhaps cypr. for *σοστάς*.

Τὰ στοιχεῖα ποῦ κατέχουμε σήμερον ἀπὸ τὴν κυπριακὴν διάλεκτον σχετικὰ με τὴν πνευματώση ἢ τὴν διατήρησιν τοῦ σ μποροῦν κατὰ τὴν γνώμη μας νὰ συνοψισθοῦν ἔτσι:

¹ Τὸ περισσότερο ἀπὸ τὸ λεξιλογικὸ ὄλικὸ αὐτῆς τῆς μελέτης, κυρίως ὅσο σχετίζεται με τ' ἀμπέλια, τὸ ἐξετάζει με λεπτολογία καὶ προσοχὴ δ κ. Κοντῆς, κι' αὐτὸ μὴδῶσε τὴν ἀφορμὴν.

² Μιὰ δευτέρη σημασία ὑπάρχει στὸν Στράβωνα (16, 773): *καταβάλλοντες εἰς χαράδρια καὶ σοστάδας θαλάσσης*· αὐτ. *πολλαχού δ' εἰσὶ σοστάδες τῶν ὀμβρίων ὑδάτων*. Ὁ Ἡσυχυρὸς τῆς ἐλλ. γλώσσης μεταφράζει *cisterna*.

³ Hoffmann, Die Griech. Dial. 1, 200: Daraus folgt, dass zu der Zeit, als das kyprische Syllabar entstand, Sigma auch zwischen Vokalen versprochen wurde. Καί: das vorstehende Material lässt eine doppelte Deutung zu: entweder sind die Inschriften älter als die Glossen, und stammen aus einer Zeit, in der anlautendes s noch gesprochen wurde, oder es ist in den Inschriften, obwohl s nicht mehr lebendig war, die etymologische Schreibung festgehalten.

1. Ὑπάρχουν ἀρκετοὶ τύποι μὲ βέβαιη πνευμάτωση τοῦ σ' α) ἐπιγραφικοί: ἐπίσταϊς, προεχόμενον, φρονέωϊ (ἐπίστασις, προσεχόμενον, φρονέωσι: β) γλωσσες: ἄδειος, ἔπανον, ἔναυον, ἱμίτραον, ἱμπάταον (<*ἄ-δειος, ἔ*π-, ἔ*ν- αυσον *ἱμ- < *ἔν- μίτρασον, *πάτασον, Hoffmann, ἔ.ἀ. 203).

2. Γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα μερικῶν τύπων θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπικαλεσθῆ ἄλλους φωνητικούς λόγους (ἀνομοίωση π. χ. στὸ ἐπίστασις κτλ.) καὶ νὰ παρατηρήσῃ ἀκόμα ὅτι δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ πνευματωθῆ ἕνα δευτερογενὲς σ (πὺ προῆλθε δηλ. ἀπὸ τροπή (ν)τι)σι καὶ θὰ εἶχε χωρὶς ἀμφιβολία διαφορετικὴ προφορὰ [-ται -;]): π. χ. φρονέω(σ)ι <φρονέωντι.

3. Γιὰ μερικὲς κυπριακὲς λέξεις πὺ ἔχουν στὶς ἄλλες διαλέκτους ἀρκτικὸ σ-, θὰ μπορούσε νὰ ἐπικαλεσθῆ κανεὶς τὴ λειτουργία τῆς συνεκφορᾶς (Sandhi), π. χ. ὕριγγα, ἄρανα, ἶγα <σύριγγα, σαγήνη, σίγα (καὶ μαζί μ' αὐτὲς τὸ σουςιάς) ὕσιός, ἂν ἦταν ἀνάγκη). Ὡστόσο πρέπει νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι κι' αὐτὴ ἡ συσχέτιση δὲν εἶναι πάντα σίγουρη (ὅπως π. χ. γιὰ τὴ λ. ὕριγγα, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Ἡσύχιος δίνει τὴν ἐρμηνεῖα: πύον, ἐνῶ ἡ σύριγγξ δὲν ἔχει πουθενὰ οὔτε παραπλήσια κἀν σημασία), οὔτε καὶ πάντα δυν τῆ (ὅπως στὴν περίπτωση ἀποαίρει <ἀπο-σαίρει, ἂν ὑπάρχη σχέση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς τύπους).

4. Μερικοὶ κυπριακοὶ τύποι δὲν ἔχουν φωνητικούς ἀντίστοιχους στὶς ὑπόλοιπες διαλέκτους: ἡ ἀποκατάσταση ἐνὸς σ σ' αὐτοὺς δὲν δίνει μιὰ γνωστὴ ἢ νοητὴ λέξη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς: π. χ. ἕγγεμος, ὄντετρασιάν, ἀρωμάτος, πὺ ὁ Hoffmann (ἔ.ἀ. 201) τὶς ἀποκαθιστᾷ σὲ *σύγ-γεμος, *συν-τετρασιάν, *σαρμῶ(μ)ατος, χωρὶς νὰ ὑπάρχη καμιά ἐτυμολογικὴ ἐξουσιοδότηση γι' αὐτό. Ὁ Ἡσύχιος εἶναι ἀλήθεια πὺς γιὰ τὸ ὕγγεμος δίνει τὴν ἐρμηνεῖα συλλαβὴ (ὁ Bechtel, Lexilogus zu Homer 88 χρησιμοποιεῖ τὸ θέμα γέμ- γιὰ νὰ παραγάγῃ τὸ ὁμηρικὸ γέν-τιο γιὰ τὸ ὄν- πάντως δὲν λέει τίποτε) ἢ ἐρμηνεῖα ἕμως τοῦ ὄντετρασιάν εἶναι κατεαγέν, καὶ τοῦ ἀρωμάτος εἶναι σπασμὸς (Ἡσύχ.). Οἱ σημασίαι αὐτὲς δὲν μᾶς προσεγγίζουν φυσικὰ καθόλου πρὸς τύπους μὲ σ.

5. Ὑπάρχουν πολὺ περισσότερες λέξεις στὴν κυπριακὴ διάλεκτο στὶς ὁποῖες τὸ σ- διατηρεῖται (Hoffmann, ἔ.ἀ. 202-203).

6. Τὸ πιὸ σημαντικό εἶναι ὅτι δὲν ἔχομε καμιά σίγουρη πνευμάτωση τοῦ σ τῆς πρόθεσης σὺν οὔτε στὴν κυπριακὴ διάλεκτο οὔτε πουθενὰ ἄλλου².

¹ Ἡ διόρθωση ἀρωμάτος (γενικῆ;) εἶναι τοῦ Hoffmann (ἀντ. 109), πὺ τὸ ἀνάγει ἔτσι στὸ θέμα σέσηρα, σάρων' λάγνος (Ἡσύχ.).

² Ὁ Schwyzler, Gr. Gr. I, 217 μιᾷ γιὰ «un für συν» ἀπὸ τὴν κυπριακὴν διά-

Γι' αὐτὸ ἡ φωνητικὴ προσέγγιση τῶν τύπων *υσιάς* καὶ *υσιάδα* πρὸς τὸ *ουσιάς*, *σοσι* κι' ἂν ἐμφανίζεται αὐτονόγητη καὶ δλοφάνερη, δὲν φαίνεται οὔτε πιθανὴ οὔτε ἀναγκαία. Βέβαια εἶναι πολὺ σκανδαλώδης μιὰ τέτοια σύμπτωση, ἡ γλώσσα δμως, ὅπως κι' ἡ ζωὴ, μάς στήνει συχνὰ τέτοιες παγίδες· τὸ προφανές δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ σωστό, καὶ τὸ σωστὸ δὲν εἶναι πάντα προφανές, ἀλλὰ χρειάζεται προσπάθεια γιὰ νὰ βρεθῆ. Γι' αὐτὸ θ' ἀρχίσουμε ἀπὸ μιὰν ἄλλη λέξη, ποὺ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν φάντασμα καὶ ποὺ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ τὴν ξαναφέρουμε στὴ ζωὴ· αὐτὴ εἶναι ἡ λ. *ἀναστιάς*, ποὺ παραδίδεται ἀπὸ ὄλα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου (1,789), μαρτυρεῖται κι' ἀπὸ τὰ Σχόλια, καὶ μολαταῦτα ἔπεσε θύμα μιᾶς διόρθωσης ποὺ θεωρήθηκε στὸν καιρὸ τῆς *graeclara*¹ κι' ἐξακολουθεῖ ἀκόμα ν' ἀλλοιώνη τὸ κείμενο, γιὰ νὰ δείχνη πόσο χρειάζεται καὶ στὸν πιὸ δόκιμο φιλόλογο—καὶ τέτοιος ἦταν ὁ Rutgers—ἡ ἀκριβὴς γνώση τῶν γλωσσικῶν νόμων, γιὰ ν' ἀποφύγη πλάνες ποὺ περνῶν γιὰ ἀλήθειες. Διόρθωσε λοιπὸν ὁ Rutgers (Var. lect. L. 1 c. 3) τὸν στίχο:

ἔοσμενως καλῆς δι' ἀναστιάδος εἶσεν ἄγουσα

σὲ: *ἔοσμενως καλῆς διὰ πασιτάδος εἶσεν ἄγουσα*, ἀκολουθώντας μιὰ ὑποπτη πληροφορία τοῦ Μεγ. Ἐτυμολογικοῦ (655 *πασιάς*: *ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν*· καὶ εἶρηται οὕτω διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἡμᾶς σιτεῖσθαι· παρὰ τὸ πάσασθαι. Ἀπολλώνιος), γιὰ τὴν ὁποία ἔχει ἀμφιβολίες ἡδη ὁ Ἑρρίκος Στέφανος στὸν *Θησαυρὸ* του (ἐν λ. *πασιάς*) καὶ προτείνει «*scribendum προστάδα*».

Ἡ διήγηση τοῦ Ἀπολλωνίου ἐξελίσσεται ἔτσι: ὁ Ἰάσων βρίσκειται μὲ τοὺς συντρόφους του στὴν Λῆμνο καὶ πηγαίνει νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Ὑψιπόλη στὸ παλάτι της. Οἱ δοῦλες ἀνοιξαν τίς πόρτες καθὼς τὸν εἶδαν (1, 786... *ἄνεσαν δὲ θύρας προφανέντι θεράπναι | δικλίδας εὐτύκτοισιν ἀρηραμένας σανίδεσσιν*). Ἡ Ἰφινόη τὸν περνᾷ γρήγορα ἀπὸ μιὰ ὄραϊα *ἀναστιάδα* καὶ τὸν βάζει νὰ καθίση ἐπάνω σ' ἕναν κλισμὸ παμφανόωντα, μπροστὰ στὴν κυρία της:

788 *ἔνθα μιν Ἰφινόη κλισμῶ ἐνι παμφανόωντι*
ἔοσμενως καλῆς δι' ἀναστιάδος εἶσεν ἄγουσα
ἀντία δεσποίνης.

λεκτο, παραπέμπει δμως στὸν Hoffmann (1, 200), ὅπου δὲν διέρχει μαρτυρία ἀπλοῦ ν. Ὁ Schwyzer δὲν ἔννοει ἀπαραίτητὰ περίπτωση ἀπλοῦ *συν*·ν, ἀλλὰ ἀναφέρεται στίς σύνθετες λέξεις μὲ *συν* (;) τοῦ Hoffmann.

¹ Βλ. Brunek, *Apoll. Rhod. Argon.* 1, 224-5 καὶ J. Pierson, *Μοίριδος Ἀττικιστοῦ λέξεις* ..., *Lugduni Batavorum* 1759, σ. 88 σημείωση στὴ λ. *αὐλία*

Ἡ διήγηση εἶναι κάπως παράξενη μὲ τὴν πρωθύστερη τοποθέτηση τοῦ κλισμῶ ἔνι παμφανόωντι μπροστὰ ἀπὸ τὸ πέρασμα καλῆς δι' ἀναστάδος, δείχνει ὅμως χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ὕστερ' ἀπὸ τὴ δίφυλλη πόρτα δ' Ἰάσων, γιὰ νὰ φθάσῃ στὸν χώρο ὅπου τὸν περίμενε ἡ Ὑψιπύλη, πέρασε ἀπὸ ἓνα ὠραῖο προσίφων ἢ ἀπὸ μιὰ σιτὰ πού ἀντιστοιχεῖ πρὸς αὐτὸ πού οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμαζαν πασιτάδα· ἀποκλείεται φυσικὰ ἡ ἐνδεχόμενη σημασία τῆς τραπεζαρίας, πού ἐξυπακούεται ἀπὸ τὸ ἐρμῆνευμα τοῦ Μεγ. Ἐτυμολογικοῦ καὶ πού μολταταῦτα στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴ διόρθωση («καὶ εἴρηται οὕτω διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἡμᾶς σιτεῖσθαι· παρὰ τὸ πάσασθαι»). Ἡ φράση αὐτὴ ὑπάρχει καὶ στὰ Σχόλια τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου (ἐκδ. Brunck II 63, 398) ὕστερ' ἀπὸ τὸ καθαυτὸ ἐρμῆνευμα: «ἀναστάδα δέ φησιν ἦν καλοῦμεν [προ]-παστάδα, εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ σιτεῖσθαι ἐν αὐτῇ οἴονεῖ πάσασθαι», ὑπάρχει καὶ στὸν Πολυδεύκη (6, 7), ὁ ὁποῖος, μιλώντας γιὰ τὶς συμποτικὲς λέξεις, ὀνομάζει τὸν τόπο τοῦ συμποσίου: «συμπόσιον... τρικλινον οἶκον... καὶ πασιτάδα δὲ ἀπὸ τοῦ πάσασθαι», πράγμα πού μαρτυρεῖ ἢ μιὰ μεταγενέστερη ἐξέλιξη στὴ χρῆση τῆς πασιτάδας (καὶ μᾶς δὴγηεῖ ἴσως στὴν ἀφορμὴ τῆς πληροφορίας τοῦ Μεγ. Ἐτυμολογικοῦ), ἢ μιὰ παρετυμολογικὴ σύγχυση.

Ἐπάρχει στὸ βιβλίον τῆς Berta Carr Rider, *The Greek House* (Cambridge, University Press, 1916) ἓνα ἰδιαιτέρο τμήμα (σ. 229-232), τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὴν πασιτάδα καὶ τὴν ἐξέλιξή της τόσο ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ὅσο κι' ἀπὸ τὴ σημασιολογικὴ ἀποψη. Ἀπὸ τὴν παράθεση ὄλων τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀρχαίων πληροφοριῶν φαίνεται ὅτι ἡ πασιτάς ἐσήμαινε κυρίως ἓνα προστώσ ἢ μιὰ αἴθουσα (σ. 229 «consisting of a chamber with doors and a portico—παστάς—corresponding to the homeric αἴθουσα»—γιὰ τὸ χωρίο τοῦ Ἡρόδοτου 2, 169)· κι' ἀποτελοῦσε ἓνα μόνιμο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο στὶς κατοικίες· πρβ. Σούδα στὴ λ. πρόδομος· ἢ τοῦ οἴκου πασιτάς καὶ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ χωρίου τοῦ Ξενοφῶντα (Ἀπομν. 3, 8) πασιτάδας δὲ Ξενοφῶν ἄς οἱ νῦν ἐξέδρας (Πολυδ. 7, 122) («the term exedra indicating a sitting room or saloon», ἐ.ἀ. 231·2) καθὼς κι' ἓνα διαφωτιστικὸ χωρίο τοῦ Βιτρουδίου (6, 10): in ea parte quae spectat ad meridiem, duas antas inter se spatio amplo distantes, in quibus trabes invehuntur, et quantum inter antas distat, ex eo tertia

θύρα «... πασιτάδα praeclare Apollonio Rhodio restituit politissimus Rutgersius Var. lect. L. 1 e. 3 et simnl in loco e προσκδόσει apud Scholiastam πρόδομον».

dempta spatium datur introrsus. Hic locus apud nonnullos προστάς, apud alios παστάς nominatur.

Ἡ Rider (ξ.ξ. 230) σημειώνει πὼς μεταγενέστεροι συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τὴ λ. παστάς ὡς ἰσοδύναμη μετὰ τὴ λ. θάλαμος (the bridal chamber) καὶ μετὰ τὴν κρεβατοκάμαρα, δὲν σημειώνει ἕμως πούθενά τὴ χρῆση τῆς γιὰ τραπεζαρία.

Πρέπει ἐπομένως ν' ἀποκλείσουμε ἀπὸ τὸ χωρίο πού μᾶς ἀπασχολεῖ τὴ σημασία τῆς τραπεζαρίας καὶ τοῦ νυφικοῦ θαλάμου, γιὰτὶ οὔτε ἡ μιὰ οὔτε ἡ ἄλλη ἔχει θέση, καὶ νὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἄλλες σημασίες, τοῦ προστώου, προδόμου κλπ. Ἔτσι ἕμως καταφέρουμε καίριον πλῆγμα στὴν ἀξιοπιστία τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ (καὶ εἴρηται οὕτω διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἡμᾶς σιτεισθαι).

Κατὰ καλὴ τύχη, τὰ Σχόλια τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδικα (L) διασώζουσι τὴν παραλλαγὴν τῶν δυὸ ἀντίστοιχων ἀρχικῶν στίχων ἀπὸ τὴν ἄτυχη πρώτη ἔκδοσις (προέκδοσις) τῶν Ἀργοναυτικῶν· αὐτοὶ μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ παρακολουθήσουμε καλότερα τὴ σκέψη τοῦ ποιητῆ καὶ τίς μεταβολές πού ἔκαμε στὸ ἀρχικὸ κείμενον·

*ἔνθα μιν Ἰφινόη προδόμον διὰ ποιητοῖο
ἔσουμένως καλῆς ἐπὶ δίφρακος εἶσεν ἄγουσα*

(Wendel, Schol. in Apoll. Rhod. vetera σ. 69). Οἱ λεξιλογικῆς διαφορῆς εἶναι τὸ προδόμον διὰ ποιητοῖο, πού ἐγένετο καλῆς δι' ἀναστάδος καὶ τὸ καλῆς ἐπὶ δίφρακος πού ἐγένετο κλισμῶ ἐνὶ παμφανώωντι. Τὸ νόημα πῆρε καινούργια διαρρύθμιση στὸ δριστηκὸ κείμενον· ἐνῶ δηλ. στὴν προέκδοσιν ἡ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων πάει μετὰ τὴ σειρά (ἀνοίγουν οἱ πόρτες - ὁ Ἰάσων περνᾷ τὸν πρόδομον - τὸν βάζουν νὰ καθίσῃ σὲ δίφρακα), στὴν δριστηκὴ ἔκδοσιν ἡ τάξις αὐτῆ ἀνατρέπεται· πρῶτα ὁ παμφανώων κλισμὸς (ἐπάνω στὸν ὁποῖο θὰ καθίσῃ), καὶ ὕστερα ἡ ἀναστάς (ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ περάσῃ γιὰ νὰ καθίσῃ). Ἀκόμα· τὸ καλῆς στὴν προέκδοσιν προσδιόριζε τὴν δίφρακα, στὴν ἔκδοσιν τὴν ἀναστάδα· καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ προέκδοσιν εἶχε προδόμον διὰ ποιητοῖο, τώρα ἔχομε κλισμῶ ἐνὶ παμφανώωντι.

Νομίζω πὼς δὲν θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ ἐπιχειρήσῃ κανεὶς νὰ ἐξακριβώσῃ γιὰ ποιὸ λόγον ὁ ποιητῆς θέλησε νὰ μετατρέψῃ τὴν ἀρχικὴν του διατύπωσιν. Τί τὸν ἐνοχλοῦσε ἄραγε; τὸ προδόμον; τὸ καλῆς ἐπὶ δίφρακος; ἡ φυσιολογικὴ παράστασις τῆς κίνησης; Ποιὸς ξέρει! Ἴσως τὸ καλῆς ἐπὶ δίφρακος τοῦ φάνηκε φτωχικὸ καὶ θέλησε νὰ τὸ ἀλλάξῃ βάζοντας στὴ θέση του τὸν παμφανώωντα κλισμὸν, πού εἶναι πιὸ πλούσιος καὶ πιὸ βασιλικός¹. Γεγονὸς εἶναι πὼς καὶ ὁ πρόδομος θυσιάστηκε,

¹ Βλ. στὰ λεξικά σημασίες τῶν δυὸ αὐτῶν λέξεων.

μολονότι ἡ λέξις ἦταν ὀμηρικὴ καὶ ἡ σημασία της συγκεκριμένη, ταιριαστὴ γιὰ τὴν περίστασι καὶ ἀναμφίβολη. Γιατί λοιπὸν θὰ ἔβραζε στὴ θέση της τὴν πασιτάδα, ποὺ μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ σύγχυσι κι' ἀβεβαιότητα μετὰ τὴν πολυσημία της; Γι' αὐτὸ ὑποθέτω πῶς ὁ Ἀπολλώνιος, σὰν poeta doctus ποὺ ἦταν, ἀναζήτησε μιὰ σπάνια λέξι κι' ἄφησε τοὺς ἀναγνώστες του νὰ προσπαθήσουν νὰ τὴν καταλάβουν ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα ἢ ἀπὸ τὴ βοήθεια τῶν σχολιαστῶν, ποὺ κάμνουν καὶ γιὰ μᾶς σήμερα ἀκόμα αὐτὴ τὴ χρήσιμη δουλειά.

Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητο νὰ παραλληλίσουμε καὶ νὰ ἐξετάσουμε λεπτομερέστερα τὰ Σχόλια τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τὶς πληροφορίες τοῦ Μεγ. Ἑτυμολογικοῦ.

1α (Σχόλια): ἀνασιτάδα δέ φησιν, ἣν καλοῦμεν προπαστάδα.

1β (Μέγ. Ἑτ.): πασιτάς ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν.

2α (Σχόλια): εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ σιειῖσθαι ἐν αὐτῇ, οἰονσι πάσασθαι.

2β (Μεγ. Ἑτ.): καὶ εἴρηται οὕτω διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἡμᾶς σιειῖσθαι. παρὰ τὸ πάσασθαι. Ἀπολλώνιος.

Παρατηρήσεις :

α) Οἱ πληροφορίες τοῦ ἀριθμοῦ 1 καὶ ἀπὸ τὶς δύο πηγές προϋποθέτουν ὄχι μονάχα τὸν τύπο πασιτάς ὡς λῆμμα, ἀλλὰ καὶ τὴ σημασία τῆς τραπεζαρίας.

β) Ἐνῶ ἡ σημασία τῆς τραπεζαρίας ἀποκλείεται γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Ἀπολλωνίου, δὲν ἀποκλείεται γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Μεγ. Ἑτυμολογικοῦ, μιὰ ποὺ ἡ πασιτάς εἶχε καὶ τὴ σημασία τοῦ οὐμποιτικοῦ τόπου, ὅπως εἶδαμε (βλ. παραπάνω). Πρέπει ὅμως ν' ἀπομακρύνουμε ἀπὸ τὸ κείμενο τὴν προσθήκη «Ἀπολλώνιος», ποὺ μᾶς ξαναφέρνει στὸ κείμενο τοῦ ἔπους, στὸ ὁποῖο εἶπαμε πῶς δὲν ταιριάζει μιὰ τέτοια σημασία.

γ) Τὸ λῆμμα πασιτάς παραδίδεται μόνο ἀπὸ τὸ Μεγ. Ἑτυμολογικό — ποὺ δὲν εἶναι γενικὰ ἀξιόπιστη πηγή — δὲν παραδίδεται ὅμως οὔτε ἀπὸ τὰ χειρόγραφα οὔτε ἀπὸ τὰ Σχόλια τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου. Κι' οὔτε ὁ Laurentius XXXII 9 (ὁ περιφημὸς κώδικας τοῦ Σοφοκλῆ καὶ τοῦ Αἰσχύλου) οὔτε οἱ Παρισινοὶ μαζί μετὰ τὰ σχόλιά τους μποροῦν νὰ μπουν στὴν ἴδια σειρὰ μετὰ τὸ Μεγ. Ἑτυμολογικό. Εἶναι λοιπὸν προτιμότερο νὰ δεχτοῦμε πῶς στὸ Μεγ. Ἑτυμολογικό ὑπάρχει λάθος ἢ κακὴ ἀντιγραφή καὶ νὰ μὴ παραμερίσουμε τόσο εὐκολὰ τὴ διπλὴ αὐτὴ συμφωνία ἀνάμεσα στὰ χειρόγραφα καὶ στὰ σχόλια¹. Οὔτε ὑπάρχει περίπτωση νὰ υποθέσουμε πῶς ἡ συμφωνία αὐτὴ εἶναι τυχαία ἢ πῶς ὀφείλεται σὲ παρανόγνωσι τοῦ ΔΙΑΠΑΣΤΑΔΟΣ σὲ ΔΙΑΝΑΣΤΑΔΟΣ στὴ μεγαλογράμματη γραφὴ (σύγχυσι εὐκολὴ ἀνάμεσα στὸ Π καὶ Ν) ἢ lectio difficilior ἀνάμεσα στὰ δύο ἐνδεχόμενα εἶναι χωρὶς καμιά ἀμφιβολία τὸ δι' ἀνασιτάδος· αὐτὸ θὰ εἶχε διάθεσι νὰ διορθώσῃ σὲ διὰ πασιτάδος ὁποιοσδήποτε ἀντιγραφὴς ποὺ θὰ εἶχε καὶ τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία στὴ γραφὴ τοῦ προτύπου του, κι' ὄχι τὸ ἀντίθετο.

¹ Ὁ Wendel, Scholia in Apollonium vetera, σ. 69, θεωρώντας ἀναμφισβήτητη τὴ διορθώσι τοῦ Rutgers δέχτηκε καὶ στὸ κείμενο τὸ πασιτάδος στέλλοντας σὲ ὑποσημείωσι τὸ δι' ἀνασιτάδος. Ὑποτίθεται ὅτι τὸ ἀντίθετο θὰ περιμέναμε.

δ) Είναι λοιπόν πολύ πιθανό πώς τὸ τμήμα 2 α, β ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσκόλληση ἐξαιτίας τῆς σημασίας πασιτάς=συμποτικός τόπος. Τὰ πράγματα δηλ. θὰ ἐξελιχθῆκαν περίπου ἔτσι: Σχόλι: α' ἀναστάδα δέ φησιν ἦν καλοῦμεν [πρ ο] πασιτάδα. Προσοθήκη εἴρηται δέ (δηλ. ἡ πασιτάς!) ἀπὸ τοῦ οἰεῖσθαι ἐν αὐτῇ, οἶονεὶ πάσαιθαι. Τὸ Μέγα Ἑτυμολ. παίρνοντας προφανῶς τὸ ἐρμῆνευμα ὡς λῆμμα ἔκινᾷ ἀπὸ τὸ πασιτάς καὶ μᾶς δίνει τὴν ὑποπιτη ἐρμηνεία «ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν» καὶ τῇ συνέχεια, ὅπως περίπου καὶ τὰ σχόλια.

* * *

Σὰν τί ὅμως νὰ σημαίνει αὐτὴ ἡ φράση τοῦ Μεγ. Ἑτυμολογικοῦ; πασιτάς εἶναι αὐτὸ πού <καὶ> ἡμεῖς τ' ὀνομάζουμε πασιτάδα (αἰτιατική); ἢ πασιτάς εἶναι αὐτὸ πού ἡμεῖς <σήμερα> τ' ὀνομάζουμε ἢ πασιτάδα (ὄνομ.); σὰν νὰ λέγαμε δηλ. ἐλπίς εἶναι ἢ ἐλπίδα; Στὴν πρώτη περίπτωση πρέπει νὰ συμπληρώσουμε τὸ καί, γιατί ἄλλιως ἡ φράση προϋποθέτει διαφορετικὸ τύπο στὸ λῆμμα ἢ στὸ ἐρμῆνευμα (π.χ. «πασιτάς ἦν ἡμεῖς προπασιτάδα λέγομεν» ἢ «προπασιτάς ἦν ἀνασιτάς ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν»). Ἡ λεξιλογικὴ σειρὰ φαίνεται πὼς δὲν ἔχει ταραχθῆ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἢ λ. πασιτάς βρίσκεται σχεδὸν στὴ θέση της. Λέμε «σχεδόν», γιατί ἀμέσως πῶς πάνω βρίσκεται ἢ λ. πασιτός (πού ἔπρεπε νὰ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ πασιτάς). Οἱ σημασίες τῶν δυὸ λέξεων εἶναι περίπου παραπλήσιες καὶ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ μετακινήσουμε ἀμοιβαῖα τίς δυὸ λέξεις. Ἡ σημασία «ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν» θὰ μπορούσε ν' ἀποδοθῆ καὶ στὸ πασιτός, ὅχι ὅμως καὶ ἡ συσχέτιση μὲ τὸ πάσαιθαι οὔτε καὶ ἡ προσθήκη Ἀπολλώνιος. Οἱ σημασίες πάλι τοῦ πασιτός μποροῦν ν' ἀποδοθοῦν καὶ στὴ λ. πασιτάς (ἢ ἐκ παραπειρασμάτων ποικίλων κατεσκευασμένη σκηνή ἢ τις ἐστὶ πεποικιμένη καὶ νυμφικὸς οἶκος παρὰ τὸ πάσαιθαι...).

Ἡ δευτέρα ἀποψη (ἐλπίς εἶναι ἢ ἐλπίδα) βρῖσκει: μιὰ περιέργη καὶ ἀντιφατικὴ ἀπήχηση στὴ μαρτυρία τοῦ Ducange στὴ λ. πασιτάδα (ὄνομ.), πού τὴ μεταφράζει «thalamus, pro πασιτάς» καὶ παραθέτει καὶ τὸ λῆμμα καὶ τὸ ἐρμῆνευμα τοῦ Μεγ. Ἑτυμ. (πασιτάς ἦν ἡμεῖς πασιτάδα λέγομεν), χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύη καθόλου τὴ συσχέτιση μὲ τὸ πάσαιθαι. Καὶ ἡ μαρτυρία ὅμως αὐτῇ προσθέτει καινούργιες δυσκολίες: γιατί ἡ σημασία thalamus μᾶς δδηγεῖ μᾶλλον (ὅχι ὑποχρεωτικὰ πάντως) στὸ λῆμμα πασιτός τοῦ Μεγ. Ἑτυμ., ἐνῶ ἡ παράλειψη τοῦ «παρὰ τὸ πάσαιθαι» καὶ τοῦ «Ἀπολλώνιος» δείχνει πὼς ἡ ἀντιγραφή τοῦ Ducange σταμάτησε ἢ σκόνηταψε κάπου γιὰ κάποιον λόγο. Γι' αὐτὸ προτιμοῦμε νὰ πιστεύουμε πὼς ὑπάρχει κάποιον λάθος στὸ Μεγ. Ἑτυμ. καὶ πὼς πρέπει νὰ ἔχουμε ἐμπιστοσύνη στὴ συμφωνία τῶν κωδίκων καὶ τῶν σχολίων καὶ νὰ διατηρήσουμε τὴ γραφὴ ἀναστάς.

* * *

Θὰ προσπαθήσουμε τώρα νὰ δείξουμε πὼς ἡ λ. ἀναστάς δὲν εἶναι «ἀπαξ εἰρημένη», ὅπως δὲν εἶναι καὶ falsa lectio ἀντι τοῦ πασιός, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ κάποιον ἀπ' αὐτὲς ποὺ χρησιμοποίησε ὁ κ. Κοντῆς στὴν ἐργασία ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ καὶ ποὺ ἔγινε ἡ ἀφορμὴ γι' αὐτὴ τὴν ἔρευνα· κι' αὐτὴ εἶναι ἡ λ. ὑστάς, ποὺ εἶπαμε πὼς σημαίνει σύμφωνα μὲ τὸν Ἡσύχιον «πασιάς ἀμπέλων» (καί: ὑστάδα· ἡ δασεῖα ἀμπελος).

*Ἡ ἀποκόπη τῆς πρόθεσης ἀνα- σὲ ἀν- στὴ σύνθεση καὶ στὴ συνεκφώνηση μὲ λέξεις ποὺ ἀρχίζουσι ἀπὸ ὀρισμένα σύμφωνα εἶναι γνωστὸ καὶ συνηθισμένο φωνητικὸ φαινόμενο τῶν δωρικῶν καὶ αἰολικῶν διαλέκτων. Εἶναι γνωστὴ ἀκόμα ἡ τροπὴ τῆς ἴδιας πρόθεσης σὲ ὄν- στίς περισσότερες αἰολικὲς διαλέκτους (ἀρκαδική, θεσσαλική, λεσβιακή, κυπριακή). Ἡ κυπριακὴ τροπὴ τῆς ὄν- σὲ ὄν- εἶναι τουλάχιστο μιὰ φορὰ μαρτυρημένη (ὀνέθηκε < ὄνέθηκε < ἀνέθηκε, Hoffmann, ἔ. ἀ. 168). παράλληλα πρὸς συχνὰς περιπτώσεις τροπῆς τοῦ ο σὲ υ στὴν ἴδια διάλεκτο (ἀπύ, ἐφρητάσату, γένοιτο κλπ. < ἀπό, ἐρητήσατο, γένοιτο, Hoffmann, ἔ. ἀ. 166). Εἶναι γνωστὴ ἐπίσης σὲ πολλὰς διαλέκτους (καὶ στίς αἰολικὲς) ἡ ἀφομοίωση τοῦ ν μπροστὰ σὲ ὀρισμένα σύμφωνα (β, γ, δ, λ, ρ, μ, σ) κι' ἡ ἀποσιώπησή του σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἦ ἢ ἀπλούστευση τοῦ διπλοῦ: ν+σ > σ+σ > σ (βλέπε συνολικὰ γιὰ τὸ φαινόμενο τὴ μελέτη μου Ἑρμηνευτικὰ στὸν Ὅμηρον, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 13 κέ.). Τέτοιο ἀ ν α μ φ ι σ θ ἦ τ η τ ο παράλληλο παρουσιάζουσι οἱ τύποι τοῦ Ἡσύχιου ὄ σ τ α σ α ν' ἀνέστησαν καὶ ὀ σ κ ἄ π τ ω' ἀνασκάπτω (< *δν-στασαν, *δν-σκάπτω < *ἀν-στασαν, *ἀν-σκάπτω < ἀν-έστησαν, ἀνασκάπτω). Ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον ἐπίσης ἔχουμε τὴ γλῶσσα ἄ σ τ ο ν ο ν' μὲ τὴν κλαυσιγελτὴ ἐρμηνεῖα ἄλυπον, μεγαλόστονον, μὲ τὴν ὁποῖα (γλῶσσα) ἔχουμε ἀσχοληθῆ στὴ μελέτη ποὺ ἀναφέραμε (σ. 14) ἀνάγοντάς τιν σὲ διπλὸ λῆμμα· 1) ἄ-στονον (ἀ στερητικὸ) = ἄλυπον, 2) ἀνά-στονον > ἀν-στονον > ἄσ-στονον > ἄστονον = μεγαλόστονον. Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξις ἐπομένως τοῦ ἀναστάς γίνεται φανερὴ: ἀν-στάς > *δν-στάς > *ὄν-στάς > ὄσ-στάς > ὄστας (μὲ ψιλὴ, ὅχι μὲ δασεῖα).

Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος χρησιμοποίησε μιὰ διαλεκτικὴ λέξις ποὺ τὴν ἤξερε ἀπὸ κάπου, δίνοντάς τιν τὴν ἐτυμολογικὴ διαφάνεια ποὺ χρειαζόταν γιὰ νὰ γίνῃ νοητὴ, ὅπως γίνεται καὶ σήμερα ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς λόγιους ποιητὲς ποὺ χρησιμοποιοῦν διαλεκτικὲς λέξεις καὶ ἀπὸ τοὺς συνθέτες καὶ ἀοιδοὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ προσεγγίσουν πρὸς ἕναν μέσο ἢ κοινὸ τύπο, ἀποφεύγοντας τὸν αὐστηρὰ διαλεκτικὸ, γιὰτὶ θὰ ἦταν ἡ αἰσθητικὰ ἀταίριαστος ἢ ἀκατανόητος. Ἀπὸ ποῦ τὴν πῆρε αὐτὴ τὴ διαλε-

κτικὴ λέξις εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφασίσουμε, γιατί ἡ «κοινὴ» μορφὴ τῆς δὲν προδίνει τίποτε. Ἐάν βέβαια ἐντοπίσουμε τὴ λ. ὑστάς (μὲ ψιλὴ) στὴν Κύπρο, ἔπως πρέπει νὰ θεωρηθῆ πιθανό, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὸν τὸν τύπο ἀποκαθιστᾶ στὴν ἀρχικὴ του, τὴν προδιαλεκτικὴ μορφή. Ἡ ἐλαφρὴ ἔμως σημασιολογικὴ στένωση τοῦ διαλεκτικοῦ τύπου ὑστάς (= πασιὰς ἀμπέλων) ἀπέναντι στὸν ἀδιαλεκτικὸ (ἀναστας), ποῦ σημαίνει: ἀπλῶς [προ]παστάς. Ἴσως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἡ λέξις ἦταν γνωστὴ καὶ ἄλλοῦ. Ἡ παραμονὴ τοῦ ποιητῆ στὴ Ρόδο μᾶς ὁδηγεῖ βέβαια πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς τίποτε σίγουρο σχετικᾶ.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΑΓΑΠΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ